

Miasta i mieszczanie w średniowieczu

Co warto zapamiętać:

- W okresie wczesnego średniowiecza nastąpił kryzys miast, czego namacalnym obrazem był spadek zaludnienia. Liczne najazdy, epidemie, powodzie przyniosły głęboki regres życia miejskiego. Miasta położone na uboczu, przy nieuczęszczanych już szlakach komunikacyjnych po prostu zniknęły.
- W niektórych częściach byłego cesarstwa rzymskiego, szczególnie na Półwyspie Apenińskim, w Hiszpanii oraz w południowej Galii miasta dalej odgrywały istotną rolę w rozwoju. W przetrwaniu tych miast znaczną rolę odegrał Kościół, gdyż mniej więcej od V w. chrześcijaństwo stało się religią miejską. Stały pobyt hierarchii kościelnej miał wpływ na zachowanie znaczenia i funkcji gospodarczej niektórych ośrodków miejskich.
- Na terenach, gdzie kultura antyczna była mniej zakorzeniona (na przykład północna Galia) regres życia miejskiego był bardziej widoczny. W państwie Franków ośrodki władzy były usytuowane poza miastami, co też nie wpływało korzystnie na ich rozwój.
- Bizancjum było miejscem, gdzie cywilizacja miejska przetrwała i rozwijała się. Także na ziemiach podbitych przez Arabów ośrodki miejskie kwitły.
- Głównym czynnikiem rozwoju miast w średniowiecznej Europie był handel. Wczesnomiejskie osady, położone przy ważnych szlakach handlowych zaczęły rozwijać się bardzo szybko. Nowe osiedla handlowe zakładane przez Normanów, Fryzów, Anglosasów zaczęły być odwiedzane przez kupców. Rozwój osad postanowili wykorzystać władcy, zakładając w nich komory celne, pobierali podatki, przetapiali obce monety. Zaczęła rozwijać się również produkcja rzemieślnicza, miasta przekształciły się w osady targowe, stając się ośrodkami handlu lokalnego.
- Ważną cechą charakterystyczną miast z terenów Germanii, a także krajów słowiańskich był rozwój na bazie istniejących grodów książęcych, które we wczesnym średniowieczu gromadziły rzemieślników i były skupiskiem wymiany handlowej.
- Rozwój miast w średniowieczu przyczynił się do zmiany ich funkcji. W okresie od XI do XIII w. z siedziby biskupa, czy hrabiego stały się ośrodkami handlu i produkcji. Nastąpiła również zmiana w społeczeństwie zamieszkującym miasta. Powstała nowa grupa - mieszczanie, która wyróżniała się trybem życia, odrębną organizacją i odmienną mentalnością.

Spółeczeństwo miejskie:

- Mieszczaństwo było silnie zróżnicowane pod względem majątkowym, społecznym i etnicznym.
- Na czele drabiny społecznej w mieście stali bankierzy, kupcy, prawnicy, notariusze - ludzie zamożni, bogaci, wykształceni, z licznymi kontaktami - grupowali się zazwyczaj w centrum miasta. Trochę niżej usytuowani byli mistrzowie cechowi. Margines społeczny tworzyli żebracy, prostytutki (nadzorowane przez władze miejskie) oraz złodzieje, którzy często tworzyli zorganizowane grupy. Osobną grupę mieszkańców stanowili Żydzi, którzy mieszkali w osobnych dzielnicach - gminach żydowskich.

Ustrój miast:

- Między XI a XIII w. wykształcił się ustrój polityczno-prawny miast. Był on wynikiem ugody między miastem (samorządem miejskim) a feudałem (właścicielem miasta). Początkowo miasta będące własnością feudała posiadały samorząd zbliżony do gmin wiejskich. Dla możliwości rozwoju musiały posiadać prawa do samodzielnego decydowania o handlu, cłach, produkcji i obywatelstwie. Dzięki kompromisom z feudałami udało się uzyskać przywileje i wolność miejską.
- Bezpośrednią władzę nad miastem sprawowała rada, która była organem kolegiальnym. Zasiadały w niej osoby mające obywatelstwo danego miasta. Wszyscy mieszkańcy podlegali prawu miejskiemu, które regulowało ustrój, organizację i przepisy. Obywatele sprawowali także wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych i cywilnych (ława miejska).

Miasta włoskie:

- W północno-środkowych Włoszech miasta zdobyły największy zakres niezależności. Powstały tam miasta-państwa, republiki miejskie. Formalnie podlegały władzy zwierzchniej cesarza, bądź papieża, ale w wyniku osłabienia władzy cesarskiej miasta takie jak Wenecja, Mediolan, Genua, Florencja uzyskały niemal pełną suwerenność i niezależność.

Charakterystyka lokacji na prawie niemieckim:

Był to proces społeczno-ustrojowy zapoczątkowany na przełomie XII i XIII w. na Śląsku. Polegał na zakładaniu wsi lub miast na odrębnym prawie, które zapewniało mieszkańcom wolność osobistą, dziedziczne użytkowanie gospodarstw, zwolnienie od wszelkich ciężarów prawa książęcego, ograniczenie danin i posług na rzecz pana oraz władzy publicznej.

Zasady kolonizacji:

- Cechą charakterystyczną dla kolonizacji na prawie niemieckim w Polsce było przenoszenie się kilkunastu rodzin, a nie pojedynczych ludzi.
- Nowi przybysze przynosili ze sobą swoje zwyczaje i prawo. Dla ich zabezpieczenia musieli uzyskać immunitet (przywilej lokacyjny).
- Po uzyskaniu immunitetu zawierano umowę z osobą, która była odpowiedzialna za sprowadzenie osadników oraz organizację osady, gminy miejskiej - zasadźcą.
- Umowa określała obszar ziemi i wymiar świadczeń przyszłych mieszkańców oraz prawa i obowiązki zasadźcy.
- Następnie wyznaczano granice nowej osady i dokonywano pomiaru gruntów. Wytyczano rynek i ulice, wyznaczano prostokątne parcele budowlane. Każdy osadnik otrzymywał jedną parcelę.
- Kolejnym etapem było sprowadzenie osadników, czym zajmował się zasadźca. W zamian za poniesione koszty zostawał sołtysem, bądź wójtem. Wiązało się to z licznymi przywilejami ekonomicznymi, zawartymi już w dokumencie lokacyjnym. Otrzymywał prawo do zakładania kramów, jatek, młynów, łaźni, co szósta parcela miała należeć do wójta, mógł pobierać jedną trzecią kar sądowych. W związku z dużymi dochodami stanowisko wójta było bardzo często sprzedawane.
- Po przybyciu, osadnicy mieli zagwarantowaną tzw. wolniznę, czyli czas wolny od wszelkich świadczeń, od kilku do kilkunastu lat (wolnizna była charakterystyczna dla terenów polskich).
- **Bardzo ważną cechą lokacji miast na prawie niemieckim w Polsce było nadawanie prawa miejskiego osadom targowym, nie lokowano miast na „surowym terenie”.**
- Przywilej lokacyjny nie precyzował jak ma wyglądać wewnętrzna organizacja miasta, wskazywano jedynie miasto, które miało być wzorem dla mieszkańców nowej osady.
- Osadnicy byli wolnymi ludźmi i mieli prawo porzucać gospodarstwa oraz przemieszczać się w inne miejsca. Nie podlegali prawu polskiemu, sądzeni byli według prawa obowiązującego w ich dawnym miejscu zamieszkania.
- Sąd miejski składał się z wójta i ławy. Stanowisko wójta było bardzo mocne, ale z czasem bogaci mieszczaństwo i kupcy zaczęli dążyć do większego współdecydowania o losach miasta. Doprowadziło to do powstania rady miejskiej.

Słowniczek pojęć:

Zasadźca - organizator wsi lub miasta na podstawie wystawionego przez właściciela ziemi dokumentu lokacyjnego. Zazwyczaj zostawał sołtysem lub wójtem. Zajmował się organizowaniem prac mierniczych w obrębie zakładanej wsi lub miasta, tworzeniem miejsc do prowadzenia handlu oraz sprowadzaniem potrzebnych fachowców, na przykład rzemieślników oraz kupców.

Kolonizacja - tworzenie osad na terenach bezludnych lub słabo zaludnionych. Ze względu na pochodzenie osadników rozróżniamy kolonizację wewnętrzną - w obrębie własnego państwa i zewnętrzną - skierowaną ku krajom sąsiednim lub terenom zamorskim.

Przywilej lokacyjny - przywilej wydany przez podmiot lokujący (właściciela miasta, wsi), zapewniający zwolnienie od ciężarów prawa książęcego i nadający wspólnocie miejskiej z góry określone prawo.

Ława miejska - organ samorządu miejskiego, odpowiedzialny za orzecznictwo w sprawach sądowych, cywilnych i karnych. Na czele ław miejskich stał wójt. Ławy miejskie występowały tylko w miastach i mogli w nich zasiadać tylko mieszcianie.

Patrycjat - najzamożniejsza grupa mieszkańców miast, sprawująca władzę polityczną i ekonomiczną. Wchodzili w skład władz miejskich, korzystali z przywilejów. W miastach polskich byli często pochodzenia obcego, głównie niemieckiego. Prowadząc wystawny tryb życia często aspirowali do otrzymania szlachectwa.

Cech rzemieślniczy - organizacja zrzeszająca rzemieślników z jednej lub pokrewnych specjalności zawodowych. Cech zapewniał swoim członkom wyłączność produkcji w mieście. Pełnoprawnymi członkami cechu byli mistrzowie, jego prawom podlegali też ich uczniowie.